

О. О. Пащенко, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ: ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У тезах розглянуто обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм та показано, положення яких галузей знань слід використовувати під час установлення кожної із таких обставин.

В тезисах рассмотрены обстоятельства социальной обусловленности уголовно-правовых норм и показано, положения каких областей знаний следует использовать при установлении каждого из таких обстоятельств.

The theses consider the circumstances of social determination of criminal legal rules and demonstrate the provisions of expertise that should be used during the confirmation of each of these circumstances.

Для вирішення питання про те, чи є та чи інша кримінально-правова норма соціально обумовленою (тобто, чи відповідає вона суспільним потребам), в науці запропоновано виділяти величезну кількість відповідних обставин. Правники, що присвятили свої дослідження вказаній проблематиці, пропонували різні переліки названих обставин та неоднаково іменували їх, використовуючи терміни «умови», «передумови» «критерії», «підстави», «фактори», «чинники» тощо. Власна система обставин, за допомогою яких слід визначати соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (іншими словами, «норм-заборон»), була так само наведена і автором в одній із попередніх публікацій¹. Однак

---

¹ Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 210–213.

звертаємо увагу на те, що ціла низка таких обставин відображає зв'язки науки кримінального права з іншими галузями знань.

Із запропонованих нами обов'язкових обставин соціальної обумовленості міждисциплінарні зв'язки науки кримінального права ілюструють передусім: 1) наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування; 2) системно-правова несуперечливість; 3) історичні традиції. Значення історії розвитку законодавства та суспільства в цілому для з'ясування соціальної обумовленості полягає у необхідності збереження у кримінальному законодавстві норм, які вже пройшли перевірку часом. Для цього, звичайно, слід звернутися до історії (перш за все до історії держави і права). Що ж стосується системно-правової несуперечливості, слід зауважити, що вона поділяється на внутрішньоправову та зовнішньоправову. Перший із цих видів характеризує узгодженість кримінально-правових норм між собою, а тому не стосується розглядуваної зараз проблеми міждисциплінарний зв'язків, а другому автором була присвячена окрема публікація, в якій, зокрема, йшлося про зв'язки норм кримінального права із положеннями регулятивних галузей законодавства (міжнародного, конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та ін.)¹.

Характеризуючи наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, слід насамперед звернути увагу на *процесуальні ресурси*, наявність яких відображає зв'язки кримінального права з кримінальним процесуальним правом та криміналістикою. Такий зв'язок проявляється, зокрема, у тому, що для з'ясування соціальної обумовленості відповідної кримінально-правової норми-заборони необхідно, аби діяння, що нею передбачено, можна було б виявити, закріпити та довести у передбаченому КПК порядку. Зв'язок кримінального права із криміналістикою проявляється, зокрема, у *наявності* (для констатації соціальної обумовленості кримінально-правової норми) *криміналістичних методик та рекомендацій* щодо розслідування відповідних злочинів та доведення ознак їхніх складів. Таке судження є загальновизнаним. Проте, з нашої точки зору, все це є справедливим лише щодо наявних кримінально-правових норм. Коли йдеться про створення нових норм, то на етапах їх проектування і прийняття відповідних криміналістичних методик може

---

¹ Пащенко О. О. Системно-правова несуперечливість кримінально-правових норм // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). – Х. : Право, 2013. – С. 697–699.

ще і не бути, адже вони створюються для застосування чинних норм, а не «про всяк випадок», «заздалегідь». Тому логічно що спочатку виникає кримінально-правова норма, і лише після цього у криміналістів постає завдання розробити відповідні методики та рекомендації, але аж ніяк не навпаки. Вважаємо, законодавець не повинен утримуватися від уведення норми через відсутність методики. Більше того, криміналізація нових діянь зумовить необхідність створення методик щодо їх виявлення та рекомендацій щодо доведення ознак складів відповідних злочинів. А такі ознаки цілком природно містяться саме у кримінально-правових нормах. На наш погляд, після прийняття нової норми фахівці у галузі криміналістики мають негайно розпочати процес розроблення відповідних методик та завершити його в якнайкоротший термін (звичайно, без поспіху, аби якість методики не постраждала). Якщо протягом 2-3 років такої методики з об'єктивних причин створити не вдасться, то криміналісти повинні надати відповідний висновок щодо неможливості її створення на сучасному етапі розвитку науки і техніки. Лише після цього (а не заздалегідь, на момент розроблення норми) можна стверджувати про її невідповідність такій обставині соціальної обумовленості, як «наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування». У свою чергу, протягом часу (з розвитком рівня науки і техніки) такі криміналістичні методики можуть бути створені, а тому можна буде повернутися до криміналізації відповідного діяння, а норма, що передбачатиме відповідальність за його вчинення, стане вже соціально обумовленою.

Всі три *родові факультативні обставини* соціальної обумовленості (1) відносна поширеність діяння, 2) правосвідомість, мораль і суспільна думка, 3) визначеність і єдність термінології) яскраво ілюструють міждисциплінарні зв'язки науки кримінального права.

Відносна поширеність діяння визначається за допомогою статистичних методів. При цьому використовуються не лише офіційні дані про кількість зареєстрованих злочинів та винесених вироків. Мають братися до уваги також методики встановлення рівня латентності відповідних злочинів, що розроблено в кримінологічній науці. Крім того, для встановлення справжньої кількості відповідних випадків слід аналізувати публікації у пресі, повідомлення інших засобів масової інформації тощо. Не всі вони, на жаль, отримують офіційну оцінку з боку правоохоронних органів, а тому при висвітленні аналізованої обставини соціальної обумовленості мають використовуватися також і надбання такої галузі знань, як соціологія.

Дані цієї науки є актуальними також для встановлення іншої обставини соціальної обумовленості цієї групи – *правосвідомості, моралі та суспільної думки*. Соціологічні дослідження дають можливість дослідити наявний рівень правосвідомості працівників правоохоронних органів та пересічних громадян, установити суспільну думку стосовно криміналізації окремих діянь, визначити систему етичних норм, яка підтримується більшістю членів суспільства на певному етапі його розвитку. Перелічені обставини мають принципове значення для встановлення соціальної обумовленості певного масиву кримінально-правових норм (проте не усіх), а тому віднесені нами до родових факультативних.

Визначеність і єдність термінології характеризує зв'язки кримінального права з логікою та лінгвістикою. Взаємодія з першою проявляється у необхідності визначення змісту кожного із понять, що містяться у кримінально-правових нормах. Це можна зробити кількома способами. По-перше, коли зміст терміна не є суто кримінально-правовим, закріплювати його тлумачення у КК недоцільно. В такому випадку достатньо звернутися до тлумачного словника або положень, вироблених наукою теорії держави і права. По-друге, зміст терміна може тлумачитися законодавцем у примітках до відповідних статей КК. По-третє, такий зміст може визначатися судовою практикою (у постановках Пленуму Верховного Суду України, як це робилося до липня 2010 р., або в постановках Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, як це передбачено у чинному Законі України «Про судоустрій та статус суддів»). Стосовно аналізованої обставини соціальної обумовленості вважаємо за необхідне відзначити, що в науці наявні пропозиції щодо запровадження до Загальної частини КК нової статті або навіть розділу з назвою «Визначення термінів». Необхідність такого нововведення обґрунтовується не лише власними розробками правознавців на теоретичному рівні, а й доцільністю використання досвіду окремих зарубіжних країн. З нашої точки зору, таке вирішення питання не є вдалим. Не вдаючись до докладної аргументації цієї думки, зауважимо, що один і той самий термін може мати неоднакове значення у різних розділах КК. Для прикладу візьмемо «напад». Цей термін по-різному тлумачиться судовою практикою у складах розбою (ст. 187 КК) та бандитизму (ст. 257 КК). Або візьмемо термін «тяжкі наслідки». Його зміст не може бути однаковим при порушенні правил охорони вод (ст. 242 КК), розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК) та втраті документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК). Тому вважаємо, що роз'яснення відповідних термінів у КК слід робити щодо норм,

які містяться в межах певного розділу, або щодо конкретної норми (як це і робиться зараз). Водночас кількість відповідних норм-дефініцій, з нашої точки зору, повинна бути збільшена.

Обставина єдності й визначеності термінології ілюструє також зв'язки кримінального права з *лінгвістикою* (в межах якої останнім часом виділився окремий напрям – юридична лінгвістика), а також із *теорією держави і права*, складовою частиною якої є вчення про законодавчу техніку (або техніку законотворення).

Таким чином, дослідження проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм дозволяє окреслити такі зв'язки науки кримінального права з іншими галузями знань:

- системно-правова несуперечливість пов'язана з науками міжнародного, конституційного, трудового, цивільного та інших регулятивних галузей права;

- для з'ясування історичних традицій розвитку кримінального законодавства цілком природно звернутися до такої науки, як історія (передусім історія держави і права);

- наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування відображає зв'язки науки кримінального права із криміналістикою і кримінальним процесом;

- відносна поширеність діяння встановлюється за допомогою методів кримінології та соціології;

- досягнення соціології використовуються при з'ясуванні існуючого рівня правосвідомості, моралі та суспільної думки.

- визначеність і єдність термінології зумовлює необхідність звернення до надбань логіки, теорії держави і права та лінгвістики.

Л. А. Музика, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу Академії адвокатури України

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ У ПРАВІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У тезах розкривається сутність міжгалузевих зв'язків між приватними та публічними галузями права у системі права України.

В тезисах раскрывается сущность межотраслевых связей между частными и публичными отраслями права в системе права Украины.